

## **Tankesmedjan Seniorkrafts målsättning och prioriteringar – diskussionsunderlag**

### **1 Inledning**

Vid Seniorkrafts möte den 11 december 2020 diskuterades om erfarenheterna av den pågående pandemin har påverkat våra tre särskilt prioriterade frågor; (1) äldreomsorg och särskilt boende; (2) anhörigvård; samt (3) digitalt utanförskap. Har pandemin måhända ändrat vår syn på dessa frågekomplex och vilka frågor som specifikt bör prioriteras?

Mötet beslutade att ett diskussionsunderlag om mål och prioriteringar tas fram som kan ligga till grund för en eventuell reviderad policy för Seniorkrafts verksamhet i dessa frågor.

### **2 Mål/syfte med samt målgrupp för Seniorkrafts verksamhet**

Tankesmedjan Seniorkrafts mål/syfte och målgrupp beslutades den 9 oktober 2016 och är formulerade på följande sätt:<sup>1</sup>

*Föreningens syfte är att verka för att äldres kunskap, kapacitet och livserfarenhet tas till vara och att öka insikten om den viktiga roll som människor i den tredje åldern spelar i dagens samhälle.*

*Föreningens målgrupp är i första hand aktiva och arbetsvilliga äldre. Varken tankeförmåga, initiativkraft, vitalitet eller kompetens upphör vid inträde i den tredje åldern och många är beredda att göra frivilliga insatser för samhället efter sin pensionering. Seniorer har i många fall en gedigen utbildning, yrkesbakgrund och livserfarenhet som vi menar kan vara till nytta för hela samhället, unga såväl som gamla och människor födda i Sverige såväl som personer från andra länder och kulturer*

Målsättningen står sig väl. Den markerar att den tredje åldern – Seniorkrafts målgrupp - avgränsar de aktiva seniorerna från å ena sidan de äldre som fortfarande är yrkesverksamma men inte är pensionärer och å andra sidan de äldre i den fjärde åldern som inte är aktiva och inte heller kan klara sig själva. Den fjärde åldern brukar definieras som den ålder då man blir gammal på riktigt och inte klarar sig själv. Dessa distinktioner är viktiga. Vad pandemin bland annat har lärt oss är det problematiska i att betrakta och behandla 65+ som en homogen grupp.

En annan reflektion. Som konstaterades i Seniorkrafts promemoria *Sysselsättning bland äldre 2020-02-20* är förutsättningarna för att arbeta längre upp i åldrarna idag bättre än någonsin. Dagens äldre har betydligt bättre hälsa än tidigare generationers äldre och kan därmed i högre utsträckning förväntas stanna kvar längre på arbetsmarknaden.

De senaste årens goda arbetsmarknad har gynnat den äldre delen av befolkningen med stigande arbetskraftsdeltagande och sysselsättning som följd. Inom många områden råder det

---

<sup>1</sup> I målsättningsdokumentet specificeras inte bara mål och målgrupp utan också inriktningen av verksamheten. I denna promemoria har vi valt att i första hand fokusera på mål och målgrupp.

dessutom en påtaglig arbetskraftsbrist (lärare, poliser, sjuksköterskor m fl yrkeskategorier) och arbetsgivare har svårt att hitta kvalificerad personal. Sannolikt har den rådande situationen bidragit till att attraktionskraften hos den äldre arbetskraften har höjts.

Utvecklingen på arbetsmarknaden när det gäller den tredje ålderns arbetskraftsdeltagande står således i god samklang med Tankesmedjans målsättning.

### **3 Seniorskrafts prioriteringar**

*Äldreomsorg och särskilt boende.* I Seniorskrafts promemoria *Äldreomsorg och anhörigvård 2018-03-03* framgår att antalet personer med hemtjänst ökade fram till början av 1980-talet; därefter har antalet hemtjänsttagare successivt minskat. Antalet platser i särskilt boende ökade långsamt fram till mitten av 1990-talet för att sedan minska under 2000-talet fram till dags dato. I relation till andelen äldre i befolkningen har täckningsgraden av äldreomsorg minskat betydligt de senaste decennierna även i de äldsta åldersgrupperna. År 1980 fick 34 procent av befolkningen som var 80 år och äldre hemtjänst; år 2005 var motsvarande andel 20 procent. Under samma tidsperiod minskade andelen som bodde i särskilt boende från 28 (1980) till 17 procent (2005). Utvecklingen därefter visar på samma trend.<sup>2</sup>

*Anhörigvård.* En konsekvens av den offentliga äldreomsorgens åtstramning är att fler äldre idag än tidigare får hjälp av anhöriga. En siffra som ofta nämns i offentliga utredningar är att det finns omkring 1,3 miljoner personer som hjälper och vårdar en förälder, make, ett barn eller en nära vän som inte klarar vardagen på egen hand. Av dessa beräknas 900 000 vara yrkesverksamma medan drygt 400 000 beräknas ägna en anhörig omsorg dagligen utan ersättning. Många anhöriga har svårt att orka med och dessutom begränsar det deras möjligheter till egna aktiviteter.

*Digitalt utanförskap.* Internetstiftelsens rapport ”Svenskarna och internet 2019” visade på de begränsningar och svårigheter som personer, främst äldre, som inte använder internet, ställs inför. I rapporten angavs att det finns 750 000 personer äldre än 66 år i vårt land som inte dagligen använder internet. Utvecklingen går dock snabbt och i Internetstiftelsens senaste rapport från 2020 framgår att den äldsta delen av befolkningen i allt högre grad blir uppkopplad i takt med att internetanvändare åldras. Bland svenskar som är 76 år och äldre uppger t ex 73 procent att de använder internet.<sup>3</sup>

## **4 Översyn av Seniorskrafts prioriteringar**

### **4.1 Äldreomsorg och särskilt boende**

Pandemin – spridningen av covid19 – slog till med full kraft i Sverige och i världen tidigt under våren 2020. Många, framförallt den äldre delen av befolkningen, drabbades hårt och avled med eller som följd av covid19. Nästan nio av tio som avlidit i Sverige av eller med covid19 har varit 70 år eller äldre. Pandemin har blottat omfattande brister inom vård och omsorg av de äldre, vilket har dokumenterats i Coronakommissionens första delbetänkande

<sup>2</sup> Det finns många olika begrepp som används för äldreboende och som innebär lite olika boendeformer riktade till olika kategorier boende: Särskilt boende; Vård- och omsorgsboende; Ålderdomshem; Demensboende; Omsorgsboende; Omvårdnadsboende; Vårdboende/vårdbostäder • Sjukhem. I denna promemoria används särskilt boende som ett samlingsbegrepp

<sup>3</sup> Internetstiftelsens rapport 2020

*Äldreomsorgen under pandemin* (SOU 2020:80) som redovisades i december 2020. Kommissionen konstaterar att strategin att skydda de äldre har misslyckats i vårt land.

Det mesta verkar ha gått fel sedan kommunerna fick ta över ansvaret för äldreomsorgen genom den så kallade ädelreformen på 1990-talet. Det särskilda boendet har därefter gradvis ändrat karaktär från att vara ett ställe där äldre får vård och omsorg till att bli en plats där de allra äldsta och sköraste tillbringar sina sista år i livet. Samhällets satsning på vård och omsorg av äldre visar samtidigt på en nedåtgående trend. I Seniorkrafts promemoria *Äldreboende och anhörigvård* konstaterades följande:

*Om man tittar på utvecklingen av reala utgifter för välfärdstjänster i vid mening 1980-2012 kan konstateras att en kraftig standardförbättring har skett i välfärdstjänster till barn och till hälso- och sjukvård, vilka utgör cirka 70 procent av de totala utgifterna för välfärdstjänster. För äldreomsorg däremot har standarden sjunkit märkbart sedan 1990-talet och är på ungefär samma nivå som i början av 1980-talet.*

Det är mot den bakgrunden inte förvånande att Coronakommissionen konstaterar följande brister i äldreomsorgen:

- Strukturella brister som försvårar överblick, ledning och ansvarstagande. I Sverige finns 290 kommuner som ansvarar för äldreomsorgen och som i sin tur har både privata och kommunala huvudmän; samt 21 regioner som ansvarar för hälso- och sjukvården.
- Stor resursbrist, personalbrist och kompetensbrist inom äldreomsorgen;
- Kommunen har inte befogenheter att anställa läkare;
- Deltidsarbete dominerar som anställningsform bland de anställda inom äldreomsorgen (särskilda boenden och hemtjänsten).

Coronakommissionen föreslår en rad åtgärder som svarar mot de brister som konstaterats:

- Riksdag och regering måste se över bemanningen i särskilda boenden och i hemtjänsten och tillse att bemanningen svarar mot behoven;
- Arbetsgivarna måste öka anställningstryggheten och personalkontinuiteten, minska antalet timanställda och förbättra förutsättningarna för ledarskap;
- Medicinsk kompetens inom äldreomsorgen måste stärkas;
- Sjuksköterska bör som huvudregel finnas tillgänglig på varje särskilt boende, dygnet runt under veckans alla dagar;
- Kommunerna måste öka språkutbildningsinsatserna;
- Kommunerna måste få befogenheter att anställa läkare; regionerna måste säkra tillräckliga läkarresurser i äldreomsorgen.

Det är alltså en hel katalog av genomgripande reformer eller åtgärder som måste vidtas för att komma tillrätta med problemen inom vård och omsorg av äldre. Att åtgärda strukturella problem, t ex att förbättra samarbetet mellan kommuner och regioner, förändra ledning och arbetsorganisation inom äldreomsorgen, genomföra mer vård i hemmet etc, görs inte i brådskan. En växande befolkning, den demografiska utvecklingen med fler äldre och

pensionsavgångar inom vården kommer dessutom att leda till en kraftigt ökad efterfrågan på personal inom både hälso- och sjukvården och omsorgen.<sup>4</sup>

Nästa fråga gäller hur denna katalog av åtgärder ska finansieras. Att finansiera personalbehovet med ökad kommunalskatt skulle drabba de kommuner hårt som redan har ansträngda finanser. Inte sällan förhåller det sig så att de kommuner som har höga kommunalskatter också är de som härbärgerar många äldre som behöver vård och omsorg. Ny teknik som substitut för att öka antalet anställda kan dock bidra med en del.

Kanske är ökad skatteutjämning mellan kommunerna en lösning för finansiellt svaga kommuner alternativt en bred skattereform som frigör resurser för äldreomsorgen. Dock förefaller det orealistiskt att kommunerna ska betala för reformer och åtgärder i de fall regeringen lagstiftar om att det måste finnas en viss bemanning på äldreboenden. Regeringen har planer på att införa en ny särskild äldreomsorgslag (Direktiv 2020:142) eftersom det behövs ett tydligare lagstadgat uppdrag för att förstärka tillgången till medicinsk kompetens inom äldreomsorgen. Om denna reform genomförs torde det naturliga vara att staten står för notan.

## 4.2 Äldreomsorg och anhörigvård

Kommunen erbjuder olika typer av insatser för personer i behov av äldreomsorg, t ex hemtjänst, dagverksamhet, avlösning i hemmet, korttidsboende etc. Om insatsen inte verkställs inom tre månader från att den beviljats ska det rapporteras till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Under förra året ökade dessa ärenden rejält (se bifogade tabell):

IVO har konstaterat att ärenden avseende ”uteblivna insatser” har ökat med 130 procent mellan 2019 och 2020, från 5 915 till 13 575 ärenden.

	2019	2020
Annat bistånd	104	277
Avlösning i hemmet	26	89
Boendestöd	3	0
Dagverksamhet	191	5 246
Hemtjänst	60	2 101
Kontaktperson	28	56
Korttidsboende	64	1 158
Ledsagning	27	76
Permanent bostad		
(särskilt boende)	5 412	4 572
<b>Totalt</b>	<b>5 915</b>	<b>13 575</b>

Källa: IVO (Inspektionen för vård och omsorg)

Av tabellen framgår att kommuner tillfälligt har stängt dagverksamheter dit äldre kan komma för att aktiveras socialt och fysiskt. Siffrorna är dramatiska. Bakom det stora antalet ärenden som uteblivit ligger smittspridningen, vilken fått negativa konsekvenser för de äldre. Nedgången i dagverksamhet och korttidsboende torde även ha slagit hårt mot närstående och

<sup>4</sup> Vård och omsorg av äldre. Socialstyrelsen 2020

anhöriga som fått bära en tyngre börda under pandemin. Att ta hand om en demenssjuk är ofta ett dyngnet-runt-arbete och att få avlastning - om så bara för några timmar - betyder väldigt mycket för den anhöriga. Många går på knäna och den egna hälsan påverkas.

Dagverksamheten i Hammarbyhöjden, som Seniorkraft har haft kontakt med under både våren och hösten 2020, visar att verksamheten helt eller delvis varit stängd på grund av covid19 och rekommendationer från Folkhälsomyndigheterna, Region Stockholm och Stockholm stad. Kontakt har upprätthållits via Facebook, telefon och genom en del utomhusaktiviteter under sommaren. Personal vid dagcentret har vittnat om att pandemin torde ha haft konsekvenser för de äldres ensamhet och isolering.

Även utebliven hemtjänst har ökat. En äldre som vanligtvis får tre hemtjänstbesök i veckan får nu kanske bara ett besök. Många äldre tackar nej till hemtjänst av rädsla för att bli smittade.

Men det finns delar av äldreomsorgen där antalet uteblivna insatser inte har ökat. Äldre ansöker om plats i särskilt boende i lägre utsträckning eftersom de är rädda att bli smittade. Många har ”frivilligt” tagit hem sina närstående från äldreboenden eller tackat nej till en plats av rädsla för att bli smittade.

Bakom tabellens siffror ligger många fall av ökad ensamhet bland de äldre och ett större tryck på anhöriga att vårda och ge omsorg om sina föräldrar och barn, sin make/maka och sina nära vänner. Olika undersökningar visar att anhörigomsorgen ökar. I genomsnitt ger cirka 20 procent av den vuxna befolkningen omsorg av äldre av något slag. Uppskattningsvis 40–50 procent av alla omsorgstimmar utförs av andra äldre. Ofta handlar det om omfattande insatser, till exempel för en demenssjuk partner.<sup>5</sup>

### **4.3 Digitalt utanförskap**

Coronapandemin har blivit en början på en ny digital utvecklingsvåg där skiljelinjen mellan de som behärskar de digitala hjälpmedlen och de som inte gör det har blivit än mer uttalad. Att söka information på nätet, skicka meddelanden, starta och delta i videomöten, handla online är vardag för de som behärskar dessa hjälpmedel; andra har hjälplöst blivit efter.

Pandemin har lärt oss att mycket mer står på spel i denna digitala utvecklingsvåg. Det handlar om den framtida – den nära framtida - vården och omsorgen av de äldre, deras konsumtion och boende ja hela deras liv som äldre. Coronakommissionen och debatten i dess kölvatten har pekat på nödvändigheten av en digitaliserad vård och omsorg för att välfärdskostnaderna inte ska skena.

De äldre måste klara av att hantera mycket av vården själva i sina hem och kontakten med de vårdansvariga kommer inom en snar framtid att i huvudsak ske digitalt. Det innebär att vi måste lära oss att inte bara kunna sköta våra bankärenden och inköp av varor och tjänster online utan också ta över och klara av att hantera mycket av det som våra vårdgivare tidigare

---

<sup>5</sup> Vård och omsorg av äldre. Socialstyrelsen 2020

har svarat för.<sup>6</sup> Internetstiftelsens senaste rapport från 2020 visar att 68 procent av de internetanvändande pensionärerna har utnyttjat åtminstone någon digital vårdtjänst under året.

## **5 Diskussion**

Seniorkrafts prioriteringar är angelägna frågekomplex. De är viktiga för alla äldre att beakta, såväl seniorer i tredje och fjärde åldern som personer som inom några år kommer att gå i pension. Vi har hittills beaktat frågorna i hela deras bredd. När det gäller digitalt utanförskap har vi framförallt fokuserat på själva utanförskapet och hur det bör hanteras och inte på exempelvis digitaliseringen som instrument i äldreomsorg och anhörigvård.

De frågor som vi bör ställa är följande. Finns anledning att ändra våra prioriteringar? Bör vi bli mera specifika, t ex fokusera på bemanningen inom äldreomsorgen, ensamheten bland äldre, dagverksamheten för äldre (som ett led i att avlösa anhöriga) etc. När det gäller digitalt utanförskap kanske det finns fog att mera fokusera på digitaliseringen av vård och omsorg och dess konsekvenser än på det digitala utanförskapet per se?

Vemdalskalet 2021-01-21

//Amf

---

<sup>6</sup> I Mats Olssons Seniorboken - Seniorer i det smarta samhället 2020 diskuteras boende, konsumtion, vård och omsorg i det digitala samhället.